

Martti Lutherin ajatuksia musiikista ja kuorolaulusta

Teoksesta Roland Bainton, Tässä seison, Martti Lutherin elämä

Jumalanpalveluksen laajakantoisin muutos tapahtui musiikissa ja siinä kolmella alalla: papin aloittamissa messunosissa, kuoron laulamissa gregoriaanisissa lauluissa ja seurakunnan veisaamissa virsissä. Luther ryhtyi uusimaan näitä kaikkia. Hän pystyi, joskaan ei ehkä esittämään, niin ainakin johtamaan ja innostamaan, koska hän osasi soittaa luuttua ja laulaa, vaikka ei rohjennutkaan ryhtyä itse säveltämään. Nykyaikaiset tutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, kuinka monessa virressä on hänen sepittämänsä sävel. Tavallisesti pidetään kymmentä sävelmää hänen ominaan. Varmastikin hän pystyi sepittämään yksinkertaisia sävelmiä, soinnuttamaan ja sovittamaan. Ennen kaikkea hänellä kuitenkin oli innostamisen kyky, koska hän oli itse niin kiinnostunut musiikista. Hän sanoi:

"Musiikki on Jumalan kaunis ja viehättävä lahja, se on usein virkistänyt ja koskettanut minua, niin että olen ilomielin käynyt saarnaamaan. Pyhä Augustinus tunsi omantunnonvaivoja havaitessaan nauttivansa musiikista; hän piti sitä syntinä. Hän oli mainio mies; jos hän eläisi nyt, hän varmaan olisi samaa mieltä kuin me." "En hyväksy niitä, jotka halveksivat musiikkia, niin kuin kaikki hurmahenget tekevät. Musica on Jumalan anti ja lahja. Se karkottaa kiusaajan ja ilahduttaa ihmisiä, sitä kuunnellessa unohtuu kaikki viha, siveettömyys, pöyhkeily ja muut paheet. Teologian jälkeen annan korkeimman sijan ja suurimman kunnian musiikille." "En vaihtaisi vähäisiä musiikin lahjojani mihinkään suureen." "Kokemus osoittaa, että lähinnä Jumalan sanaa vain musiikkia voi sanoa ihmisyyden tunteiden herraksi ja valtiaaksi. Tiedämme, että riivaajat vihaavat ja inhoavat sitä. Sydämeni paisuu ja vuotaa yli äyräittensä kuunnellessani musiikkia, joka on niin usein virkistänyt minua ja vapauttanut minut synkästä ahdistuksesta."

Ehkä se että Dürer oli vanha ja Luther nuori heidän asettuessaan kannattamaan uskonpuhdistusta, selittää jossakin määrin sen, miksi Saksan luterilaisuudessa, Lucas Cranachista huolimatta, maalaustaide jäi varjoon uskon musikaalisen ilmaisun rinnalla.

Liturgian ensimmäisenä laulettuna osana, joka oli muokattava uuteen asuun, olivat papin aloittamat jaksot, joihin kuuluu epistola- ja evankeliumiteksti. Koska Luther pyrki siihen, että jokainen Raamatun sana tuli selkeästi kuulluksi ja ymmärretyksi, voidaan kysyä, miksi hän ei kokonaan poistanut musiikkia ja määrännyt tekstit luettaviksi tavallisella puheäänellä. Vastauksena ei ole pelkästään Lutherin suuri rakkaus musiikkiin, vaan ehkä myös messun arkkitehtoninen rakenne, johon paremmin sopi laulettu kuin puhuttu sana. Mutta Luther käytti kaikkia keinoja sanoman sisällön selkeyttämiseen. Kullekin tavulle sai olla vain yksi nuotti, eikä urkusäestys saanut hämärtää sanoja. Koko jumalanpalveluksen aikana saatiin urkuja käyttää vain laulun tukena. Evankeliumitekstejä ei saanut sulattaa toisiinsa eikä Kristuksen seitsemää sanaa ristillä saanut yhdistellä kaikista neljästä evankeliumista. Luterilainen perinne selittää, miksi Bach kirjoitti Matteus-passion. Sanoman sisältöä oli korostettava dramaattisin sävyin. Epistoloihin ja evankeliumeihin kuuluvissa gregoriaanisissa sävelmissä sävelkorkeus pysyi samana, paitsi että sävel laski lopussa. Luther käytti eri äänialoja evankelistan kertomuksessa, Kristuksen sanoissa ja apostolien puheenvuoroissa. Hän asetti tärkeimmän äänialan korkealle, koska hän itse lauloi tenoria, mutta selitti samalla antavansa vain virikkeitä, niin että jokainen messun toimittaja sai itse keksiä ja käyttää äänialaa, joka sopi parhaiten hänen oman äänensä ulottuvuudelle. Sävellajien tuli myös vaihdella: evankeliumeissa tuli käyttää sekstiä, koska Kristus oli iloinen, ja epistoloissa oktaavia, koska Paavali oli vakavampi. Nämä määrytykset kaipaavat lyhyen selityksen. Nykyään on

käytössä useita sävellajeja ja vain kaksi sävelsukua: duuri ja molli. Intervallit ovat kaikissa sävellajeissa samat kuin C-duurissa, ja ne säilytetään siten, että transponoidessa otetaan mukaan muunnosävelet.

1500-luvulla käytettiin kahdeksaa sävellajia erilaisine intervalleineen, jotka muodostuivat siten, että aloitettiin oktaavin kustakin nuotista ja noustiin ylöspäin ilman muunnosäveleitä. Huolellisuus, jolla Luther paneutui äidinkielen suorasanaisen raamatun tekstin sovittamiseen sävelasuun, valmisti tietä oratorioille.

Missä määrin hän sai tähän työhön apua, ilmenee eräästä hänen työtoverinsa Waltherin kirjeestä. Tämä kertoi:

"Kun Luther 40 vuotta sitten oli aikeissa ryhtyä laatimaan Saksalaista messuaan, hän pyysi Saksin vaaliruhtinasta ja Juhana-herttuaa kutsumaan Konrad Rupffin ja minut Wittenbergiin keskustelemaan hänen kanssaan musiikista ja kahdeksasta grewriaanisesta psalmisävelmästä. Hän valmisteli sävelmiä epistoloihin ja evankeliumeihin, samaten Kristuksen tosi ruumiin ja veren asetussanoihin; hän lauloi ne minulle ja halusi kuulla mielipiteeni. Sillä kertaa hän piti minua Wittenbergissä kolme viikkoa; pohdimme yhdessä, miten epistolat ja evankeliumit saataisiin sopivasti sävelasuun. Vietin monta mieluisaa tuntia laulaen hänen kanssaan ja totesin monesti, että hän ei näyttänyt lainkaan väsyvän eikä kyllästyvän laulamiseen; sen jälkeen hän aina pystyi keskustelemaan musiikista mitä kaunopuheisimmin."

Toinen tarkistettava aines oli kuorokoraali. Sen rikkaana perustana oli Alankomaiden polyfoninen hengellinen musiikki. Sen pohjaksi oli otettu gregoriaaninen sävelmä, jonka ympärillä kierteli koristeena kolme, neljä tai useampiakin ääniä kontrapunktissa monimutkaisin kuvioin.

Luther kokosi kaiken musiikin ihannointinsa erään musiikkiteoksen esipuheeseen vuonna 1538. Siihen sisältyvä kuvaus alankomaalaisesta polyfonisesta kuorolaulusta on lajissaan ylittämätön:

"Kaikille vapaan musica-taiteen ystäville minä, tohtori Martinus Luther, toivotan armoa ja rauhaa Isältä Jumalalta ja Herraltamme Jeesukselta Kristukselta. Haluan sydämestäni kiittää ja ylistää tätä kaunista ja kallista Jumalan lahjaa, vapaata musiikkitaidetta, mutta en tiedä, mistä alkaa ja mihin lopettaa. Maailmassa ei ole mitään, joka ei pitäisi ääntä itsestään. Jopa näkymätön ilmakin puhkeaa säveliin, kun se joutuu liikkeelle. Toisekseen kaikuu eläinten ja varsinkin lintujen musica, soitto ja laulu, vielä paljon ihmeellisemmin, kuten jo kuningas Daavid, itse mainio muusikko, suuresti ihailen ja iloiten todistaa lintujen laulusta. Mutta mitä osaisin sanoa ihmisen äänestä, jonka rinnalla kaikki muut laulut, soinnut ja äänet eivät ole minkään arvoisia? Filosofit ja oppineet ovat nähneet paljon vaivaa saadakseen selville, miten ihmisen kieli pystyy sanoin ja lauluin, naurussa ja itkussa ilmaisemaan sydämen ajatukset. Musiikista on kuitenkin sanottava, että Jumalan pyhän sanan mukaan mikään muu ei ole niin korkealle ylistettävä, koska se pystyy ilmaisemaan kaikki ihmissydämen liikahtukset. Mikään maan päällä ei pysty tehokkaammin muuttamaan murheellisia iloisiksi, iloisia surullisiksi, arkoja rohkeiksi, kopeita nöyriksi, hillitsemään kiihtyneitä, lievittämään vihaa. Pyhä Henki itse arvostaa tätä jaloa taidetta oman työnsä välineenä osoittaessaan, että paha henki väistyi Saulista Daavidin soittaessa harppua. Siksi ovat pyhät isät muuntaneet Jumalan sanan lauluksi ja soitoksi, jonka me olemme perineet monina arvokkaina lauluina ja psalmeina. Ihmiselle on annettu ääni, jotta hän voisi kiittää Jumalaa sekä laulamalla että puhumalla. Mutta kun opinnot ja taito liittyvät parantamaan ja kehittämään tätä luonnollista musiikin lahjaa, silloin vasta alamme suuresti hämmästyen nähdä Jumalan täydellisen viisauden hänen

työssään musiikin alalla. Siinä on kaikkein ihmeellisintä se, että yksi ääni laulaa yksinkertaisen sävelmän ja toiset äänet liittyvät siihen monelta taholta, riemuitsevat sekä koristelevat sitä monin tavoin ja monin soinnuin ja ikään kuin esittävät sen rinnalla taivaallista karkeloa, niin että ne jotka vähänkin siitä liikuttuvat, eivät usko tässä maailmassa saavansa kokea enää mitään ihmeellisempää. Se johon tällainen sanomaton ihmetyö ei vaikuta, on totisesti merkillinen tomppeli."

Musiikin vähimpiä ansioita ei suinkaan ole — Lutherin mukaan — että se ei haasta riitaa. Hän ei ollut koskaan taistelunhaluinen laulaessaan. Alankomaiden suuret polyfoniset kirkkolaulut olivat katolisia, mutta Luther ei silti lakannut rakastamasta niitä ja oppimasta niistä. Kun toisaalta Baijerin herttuoiden viha häntä kohtaan kasvoi niin kiivaaksi, että heidän alueellaan saattoi olla vaarallista, jos joku sai kirjeen häneltä, hän rohkeni siitä huolimatta kirjoittaa baijerilaiselle säveltäjälle Senflille: "Rakkauteni musiikkiin herättää minussa toivon, ettei kirjeeni saata Sinua vaaraan, sillä kukapa moittisi edes Turkissa ketään, joka rakastaa taidetta ja kiittää taiteilijaa? Minä kehun kaikesta huolimatta jopa Sinun baijerilaisherttuoitasi, vaikka he ovatkin niin ynseitä minulle, ja asetan heidät toisten edelle, koska he niin harrastavat ja arvostavat musiikkia." Erasmus yritti säilyttää Euroopan ykseyden sivistyksessä; Luther säilytti sen musiikissa.

Polyfoniseen kirkkolauluun tarvittiin kuoro. Luther toimi tarmokkaasti koulutettujen kuorojen aikaansaamiseksi. Georg Rhau, Yrjö-herttuan kanttori ja kaksitoistaäänisen kuorolaulun johtaja Leipzigin väittelytilaisuudessa, noudettiin Wittenbergiin linnankirkon kuoron johtajaksi ja kirkon kanttoriksi. Saksalaisten ruhtinaiden ylläpitämät kuorot ansaitsevat maininnan, koska niillä oli vakituisesti käytävissä joukko koulutettuja laulajia. Luther oli syvästi pettynyt, kun Juhana Fredrik säästäväisyssyistä hajoitti kuoron, jota oli kauan pidetty toiminnassa Fredrik Viisaan anteliaisuuden turvin. Vastikkeeksi perustettiin kaupunkeihin kuoroyhdistyksiä, ja ennen kaikkea saivat lapset kouluissa perusteellisen musiikinopetuksen.

Viimeinen ja kaikkein suurin uudistus tapahtui seurakunnan laulussa. Keskiajalla liturgiaan osallistuivat miltei yksinomaan sen toimittaja ja kuoro. Seurakunta yhtyi vain muutamaan vastausmessuun äidinkielellään. Luther kehitti tätä osuutta edelleen, niin että häntä voidaan sanoa seurakuntaveisuun isäksi. Hänen oppinsa kaikkien uskovien pappeudesta toteutui näkyvimmin tällä alueella. Se oli samalla ainoa tilanne, jossa luterilaisuus oli täysin demokraattista. Koko seurakunta lauloi. Osia liturgiasta muutettiin virsiksi, näin esimerkiksi Credo ja Sanctus. Seurakunta ei laulanut: "Minä uskon", vaan: "Me uskomme yhteen Jumalaan." Seurakunta veisasi, niin kuin profeetta Jesaja nähdessään Herran istuvan korkealla ja ylhäisellä istuimella kuuli serafien ylistävän: "Pyhä, pyhä, pyhä."